

szer polemikus széljegyzetekkel reagált. Tudjuk, hogy ő is a legkeményebb eljárásnak volt a szorgalmazója. Ő, akitől Nagy Imre november 2-án azt várta, hogy közvetítsen Budapest és Moszkva között (383.). De nem kevésbé árulkodó, hogy harminckét beszélgetés összefoglaló feljegyzéseit, Lukács és Nagy egy-egy levelét, utóbbi emlékezéseinek egy részét is lefordították szovjet elvtársaik számára.

Nem térhetünk ki a dokumentált hivatalos végjátékra, arra a bizonytalankodással vegyes kicsinyességre, amely a felső magyar pártvezetést, valamint az alantasabb hatóságokat jellemezte, amikor a hazatérő családtagok elhelyezéséről intézkedtek. Pedig ez is hozzátartozik a rezsim akkori portréjához. Végül nem mulasztható el a függelék életrajzi részének, s különösen a jegyzetelés szakmai gondosságának kiemelése.

A két dokumentumgyűjtemény méltó tudományos megemlékezés a forradalom ötvenedik évfordulójára. S úgy gondolom, méltó a snago-viak emlékéhez is.

Szász Zoltán

Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság*

A határon túl megjelent, nem kifejezetten szépirodalmi könyvek esetében nehéz eldönteni, hogy a kiadványok elsősorban a helyi magyar közösségnek szólnak-e, vagy az anyaországban is érdeklődésre tarthatnak számot, hiszen egy-egy téma bevezetésénél mindig mérlegelni kell, hogy milyen ismeretekkel és háttértudással rendelkezhetnek a potenciális olvasók. Magyarországi szemszögből bizonyára nem vált volna a kötet hátrányára, ha egy korabeli romániai közigazgatási térképmellékletet – a Magyar Autonóm Tartomány és Brassó/Sztálin-tartomány feltüntetésével – is csatolnak a függelékhez.¹

A forráskiadványok általános problémája a „mintaválasztás felelőssége”. Egyszerűbb feladat egy esemény – például az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalások² vagy a Monori Tanácskozás³ – dokumentumait vagy

* Stefano BOTTONI (főszerk.): *1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Fordította, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Stefano BOTTONI–LÁSZLÓ Márton–LÁSZLÓ Réka–LÁZOK Klára–NOVÁK Zoltán. Kronológia: VINCZE Gábor. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006. 432 p.

¹ A szovjet érdekszférába tartozó országok előszeretettel nevezték el Sztálinról városokat, Románia azonban túllícitált: egy egész tartományt keresztelt át a generalisszimusz nevére.

² BOZÓKI András (főszerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben*. Budapest, 1999.

³ RAINER M. János (szerk.): *A monori tanácskozás, 1985. június 14–16*. Budapest, 2005.

egy testület üléseinek jegyzőkönyveit rendszerezni és kiadni, mint egy korszak jellemzőnek vélt dokumentumait összegyűjteni. Kicsit sok ugyanis a megmaradt irat. Így aztán önkényesen kell válogatni, az olvasó/kutató meg reménykedhet, hogy a szerkesztőnek kellő arányérzéke volt. Alapkérdés továbbá, hogy a szerkesztő inkább az időszak sokszínűségét (ebből is egy kicsit, abból is egy kicsit) vagy egy (döntési) folyamat részletes bemutatását részesíti előnyben. A kötet fiatal szerkesztői, Stefano Bottoni vezetésével, érzésem szerint mindkét kíváncsiaknak eleget akartak tenni.

Bottoni és fiatal kutatótársai – László Márton, László Réka, Lázok Klára, Novák Zoltán – nagy fába vágják a fejszét, amikor a dokumentumkötet összeállításába fogtak. Egy új generáció jelentkezése minden tudományterületet érzékenyen érint, és semmi különös nincs abban, hogy a korábbiól eltérő szemléletmódot és módszereket az idősebbek kétkedve fogadják és sokszor erőltetettnek tartják. Az erdélyi magyar kisebbség és a szocialista Románia története már önmagában is érzékeny terep. A romániai magyar történész közpgeneráció hiánya miatt – a magyarok történészképzése évtizedekig szünetelt, mondanunk sem kell, hogy politikai okokból – nincs meg a folyamatosság az idősebb, hetven év feletti és az elmúlt években jelentkező fiatal generáció között. A kortárs szemtanúk kompetenciáját kikezdő új látásmód eleve kódolt konfliktusforrás, de az olasz származású Bottoni esetében különösen nehéz lehet(ett) megemészteni: vajon egy Budapestnél is messzebből jövő, abszolút outsider miért törekszik a kisebbségi magyarságról kialakított kép lerombolására, miért nem osztozik eléggé az erdélyi magyarság szenvedéstörténetének taglalásában, miért támad meg irányt mutató tekin-télyeket? Az összeesküvéselmélet-alkotásban élenjáró hazai közegben szemet szúrta feltáró, esetenként leleplező szándékú írásai, és rögtön megkezdődtek a találgatások, kinek az érdekében áll az élethalálharcot folytató erdélyi magyarság hitelét rontani.

Bottoni azonban csak a dolgát teszi: az otthonról hozott olasz és magyar mellett nem restelt románul is megtanulni, és vette a fáradságot, hogy az erdélyi levéltárak mellett a bukaresti archívumokat is felkeresse, hátha talál valami érdekeset. Nos, a kötet azt bizonyítja, hogy számos újdonság nyomára bukkant. Társaival tizenhat, eddig csak román nyelvű forráskötetben megjelent dokumentumot fordítottak le magyarra, és nyolcvanhat, még nem publikált romániai dokumentumot közölnek.⁴

⁴ A Magyar Országos Levéltár anyagából még hármat.

Bottoni kronológiai végpontoknak az SZKP XX. kongresszusát és az 1959-es iskolaegyesítési kampányt, valamint az önálló Bolyai Egyetem megszüntetését jelölte meg.⁵ A kötet négy egységre tagolva mutatja be a Szovjetunióban végbement politikai változások hatásait, a magyar forradalomra adott első reakciókat, a román vezetés stratégiai politikai döntéseit, legvégül a magyarságpolitikát hosszú távon meghatározó döntéseket és megtorlásokat. Az időrendben egymást követő egységek közül a leghosszabbra, a negyedikre jóval kevesebb dokumentum jutott, mint a megelőző háromra, pedig ebben a másfélévnnyi periódusban olyan jelentőségű események történtek, mint például a szovjet csapatok kivonulása Romániából, ami a magyar forradalom követeléseivel és lefolyásával összefüggésben különösképp elgondolkodtató. Elmorfondírozhatunk azon, hogy vajon nem lett volna-e célravezetőbb korábbi időpontnál, akár éppen a szovjet csapatkivonásnál (1958. július 26.) meghúzni a forráskiadvány időhatárát, mivel azonban a záró fejezetben érdekes, magyarországi összehasonlításban is egyedülálló összesítések olvashatók, talán érdemes azt „kitekintő” részként felfognunk.⁶ Bottoni sokrétű forrásokkal – a legfelsőbb szintű és tartományi pártvezetés, belügyminisztériumi gyűlések, vizsgálati és periratok, a magyar értelmiségiek ülései, ügynökjelentések, diplomáciai jelentések, naplófeljegyzések – igyekezett bemutatni a tárgyalta korszakot, illetve háttérrel adni elemző írásának.

A kötetet bevezető tanulmány nem pusztán általános felvezetés, amelyben a szerző elmeséli, miért tartja fontosnak a kiválasztott források megjelentetését, majd tartalmas időtöltést kíván az olvasónak. A szöveg a megjelentetett dokumentumokon alapuló, komoly jegyzetapparátust felvonultató összegzés. Végére is abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a tanulmány állításainak tekintélyes részét a források alapján azonnál ellenőrizni tudjuk. Az *1956 Romániában – eseménytörténet és értelmezési keretek* című bevezető egyetlen szépséghibája, hogy a szövegrészeket a szerző nem csiszolta össze kellő gondnal. Feltehető, hogy a témában már korábban megjelentetett írásait nem akarta szó szerint átvenni, ám a rendelkezésre álló rövid idő alatt lehetetlenség lett volna a korábbiaktól markánsan eltérő tanulmányt készíteni.⁷ A szöveg egyenetlensége azonban abból is adódhat, hogy a szerző a legújabb kori román történelem sorsdöntő időszakát jelentő ötvenes évek második felét

⁵ A magyar nyelvű oktatás visszaszorítása azonban már nem témája a kötetnek.

⁶ Kimutatás az ügynökhálózatot működtető és a Magyar Autonóm Tartományban dolgozó állambiztonsági tisztokről és állambiztonsági kimutatás az 1956–1959 között elítélt személyekről.

⁷ A tanulmány terjedelmének növelése pedig a dokumentumoktól vette volna el a helyet.

minél összetettebben kívánta ábrázolni. A tanulmány és a kötet címe különböző, ám mindkettőben érezhető, hogy Bottoni két fő vonalat akar végigvinni: egyrészt a magyar forradalom hatását az erdélyi magyarságra, másrészt a román államépítés alapelveit, a hatalom szervezetét és technikáit. Habár a szerző mind a tanulmányában, mind a forrásokban tisztességgel bemutatja az erdélyi magyarok „'56”-ját (amely *jelentőségében messze elmaradt* a magyarországi események mögött, a *megtorlások mértékét és kiterjedtségét tekintve viszont vetekedett* az anyaországi represszióval), mégis sokkal hangsúlyosabb – vagy talán csak az olvasónak sokkal érdekesebb – az, hogyan működtek az Román Munkáspárt (RMP) politikai vezetőtestületei és a tartományi/városi szintű szervek.

A tettek és a szándékok megítélésének nincs objektív mércéje, vagyis kizárólag a „hatalom” dönt arról, kit, miért, mikor és mennyire büntet. A romániai megmozdulások és szervezkedések *jelentősége* a hatalom szempontjából óriási volt, és a politikai és társadalmi viszonyokat alaposan átrendező megtorlásokat eredményezett. Számos magyarországi esetről tudunk, amikor a forradalom napjaiban kicsit is aktív emberek a családtagok és ismerősök unszólása ellenére azzal a biztos tudattal maradtak Magyarországon, hogy mivel nem követtek el törvényellenes tetteket, őket nem fogják felelősségre vonni, vagy ha mégis, akkor ártatlanságukat és jó szándékukat a bíróság előtt is könnyűszerrel bizonyítani tudják. Ez a naivan optimista emberi attitűd a sztálini terror évei után különösen meglepő. Romániában sokkal kisebb horderejű tettekért, elképzelésekért hosszú börtönöveket lehetett kapni, és onnan a magyar határ lezárása után egyáltalán nem volt hova menekülni. A lassan ocsúdó román hatalmi gépezet megdöbbenette, hogy a kommunista nemzetállam építésének mennyi (potenciális) ellensége maradt, ezért fokozott ellenőrzések után sorra indította a politikai pereket a különböző társadalmi csoportok tagjai ellen, és még inkább kiterjesztette hatalmát.

Ugorjunk azonban még vissza 1956 elejére, hiszen Bottoni is az SZKP XX. kongresszusáról hazatért román küldöttség beszámolóját választotta egyik kiindulási pontnak. Közkeletű megállapítás, hogy a „testvérpártok” vezetőit Hruscsov antisztálinista és személyikultusz-ellenes beszéde elbizonytalanította és az addigi politika újragondolására készítette. Magyarországon a beszéd tartalmának kiszivárgása felerősítette a pártellenzék és az értelmiség kritikai hangulatát, s utóbb ez az egyik oka lett a fegyveres felkelés kirobbanásának. A személycseréket hosszas politikai csatározások előzték meg. Miként az RMP PB 1956. április 3–4-én tartott ülésén készült jegyzőkönyv (4. sz. dokumentum) tanúsítja, a legfeljebb román pártvezetés sem járt élen az önkritika gyakorlásában.

A dokumentumokat kísérő lábjegyzetekből világossá válik, hogy aki itt kritizál (Miron Constantinescu és Iosif Chi[s]șinevschi), az rossz lóra tesz, és garantáltan elvágja karrierjét. A háború után a legmagasabb pozíciókba emelkedett politikusokat az első számú vezető, Gheorge Gheorghiu-Dej (taktikusan, némi késleltetéssel) eltávolítja a hatalomból, és nálunk sem ismeretlen módon, kulturális és oktatási területen talál számukra „megfelelő” beosztást.⁸ Az ülés a személyi kultuszt és a belügy-minisztérium, illetve a Securitate túlkapásait és visszaéléseit szóvá tevő kritikusok támadásával kezdődik, majd a megbíráltak, Alexandru Drăghici állambiztonsági miniszter és Gheorghiu-Dej elsőprő erejű ellentámadásával folytatódik, illetve fejeződik be. A „keményvonalasok” a bírálóknak feltett szúrós kérdésekkel próbálják őket elterelni a témától, ezért a kritikusok az első nap tanulságaként még Gheorghiu-Dej felvetéseire sem akarnak válaszolni. Idézet az ülés második napjáról:

„Iosif Chișinevschi elvt.: Visszautasítom, hogy bármilyen kérdésre válaszoljak. Úgy vélem, hogy a Politikai Bizottságban nem üdvös nyomozásokat folytatni. Elegendő, ha mindenki elmondja a véleményét.”

A jegyzőkönyv forrásértékét javítja, hogy az elmozdíthatatlan pártvezér saját kezű széljegyzetei is megmaradtak. A jegyzetek – például *„Helyes-e ez a hozzáállás?”*, *„Hibásan teszed fel a kérdést.”*, *„Tárgyszerűség. Persze, nem a tiéd... hanem kié?”* stb. – jól mutatják Gheorghiu-Dej gyanakvását PB-társai iránt és az ellentámadás lehetséges pontjait. Akadt azonban egy hozzászóló, akinek mondandója többé-kevésbé elnyerte az első titkár tetszését. A felszólalást olyan széljegyzetek kísérik, mint *„Igen!”*, *„Így! Objektív, igazságos, ez a valóság!”*, *„Nagyon jó!”*, *„Nagyon jó értékelés, igazságos, de nem példázza olyan tényekkel, amelyeket kifejtve például tanulságokat lehetne levonni.”* Az „objektív” értékelő nem más, mint Gheorghiu-Dej utódja, az egyre nagyobb politikai tekintélyt szerző Nicolae Ceaușescu. Hát, úgy tűnik, körülbelül ez volt XX. kongresszus direkt hatása az RMP PB-jére. A pártvezetést 1956 első felében nem érték kataklizmák, de azért az év derekán óvatosan tettek néhány intézkedést az életszínvonal emelésére, a magyarok kulturális autonómiájának erősítésére, és megnyitották a magyar–román határt.

1956 nyarától a Románia és Magyarország között meginduló turistaforgalomnak köszönhetően az emberek személyes benyomásokat szereztek a magyarországi szellemi és politikai folyamatokról. A részle-

⁸ „Miron Constantinescu 1957-es politikai bukását követően főiskolai, majd egyetemi tanár, a Stefan Gheorghiu pártakadémia rektora (1970–1972), több szociológiai és történeti munka szerzője vagy szerkesztője.” Iosif Chisinevschi 1962-ben bekövetkezett haláláig egy nyomdaipari vállalat igazgatója volt.

ges autonómiát kapó erdélyi magyarság tíz év elteltével szemét ismét Budapestre vetette, ami a forradalom kitörése után különösen nyugtalanította a román vezetést, hiszen náluk kicsit más volt az „időszámítás”.⁹ A második világháború végén Magyarország államhatárai lényegében változatlanul maradtak, ám Észak-Erdély ideiglenes, 1940 és 1944 közötti magyar fennhatósága újraélesztette az erdélyi magyarok „uniós” reményeit. A szovjet befolyás alatt álló Románia a kisebbségi magyarságot kulturális jogokkal igyekezett integrálni, de ez a folyamat 1956-ban egyszeriben kudarcot vallott: a magyar értelmiségiek egységesen Budapestet, különösképpen a Petőfi Kör tevékenységét tekintették politikailag és kulturálisan irányadónak. Ez a nem kívánatos orientáció viszont sehogyan sem illett az egységesítő román államvezetés elképzeléseibe, jóllehet Románia esetében valós liberalizációról nemigen lehetett beszélni, legfeljebb – átvéve a korabeli hivatalos politikai fogalomhasználatot – értelmiségi idealizmusról, idillizmusról, szentimentalizmusról, pesszimizmusról és (vallási) miszticizmusról mint hibás, elhajló nézetekről. Mielőtt a párt- és államszervezés további lépéseit érintenénk, érdemes szólni a magyar forradalom hírére reagáló marosvásárhelyi értelmiségiek gyűléséről (31. dokumentum). Meg kell vallanom, a korabeli erdélyi viszonyok előzetes ismerete nélkül hamar abbahagytam volna a szöveg olvasását, mert úgy tűnt, hogy a szerkesztőknek egy esztétizáló, belterjes, a külső szemlélő számára teljesen érdektelen szöveget sikerült beválogatniuk a kötetbe. Nyilvánvaló, hogy a résztvevők kódolt, csak egymás számára érthető vitát folytattak, amikor hirtelen elhangzott az első kulcsmondat: *„Nem igaz, hogy nem égető problémák a Szovjetunióval kapcsolatos dolgok. Szomorú, hogy a mi írói közvéleményünkben csak akkor kerül szó róla, amikor Budapesten szólnak a fegyverek.”*

A helyi pártszerv által összehívott értelmiségiek, elsősorban írók és szerkesztők érzik, hogy valahogy reagálniuk kell a budapesti eseményekre, de nem nagyon mernek markáns kijelentéseket tenni. Az erdélyi ügyekben kevésbé jártas mai olvasónak is tanulságos, ahogy a „csoporttagok” – az akkori szellemi vezetők – lavíroznak a kényes ügy megítélésénél. Az erdélyi írók munkásságát, illetve az ötvenes évek erdélyi szellemi életét kutatóknak pedig különösképpen fontos adalékot nyújt a forrás. A nagy tekintélyű írók között van, aki a negatív fejleményeket hangsúlyozza és megmarad „keményvonalasnak” (például Hajdu Győző, Papp Ferenc), és van, aki a magyar írók és a Petőfi Kör kritikai hangvételét dicséri (például Gálfalvi Zsolt, Nagy Pál); de a többség Sütő And-

⁹ 1956. október 23-án le is zárták a határt.

rás álláspontját osztja: „*Nem értünk mindnyájan egyet Hajdu Győző elvtárssal. Teljes tisztelettel hallgattam a magyarországi eseményekkel kapcsolatos fejtegetését, amely a személyes véleménye. Én megvárom a Pártbizottság értékelését az eseményekről. Véleményem, hogy komolyan fogja kianalizálni és ebben marxista értékelés lesz, tekintetbe véve a magyar történelem utóbbi esztendőit és sajátos eseményét, amelyet nem tudtam még értékelni, azért nem csatlakozom Hajdu tanulmányához, amely kifejtette az események indító okait. Ezzel szemben megmondom a véleményemet a PB értékelés után, és ha szükséges, revidálni fogom a nézeteimet.*” Sütő óvatos. A vitában a kultúrpolitika hibáit sorolja fel, nem áll ki Hajdu dogmatikus értékelése mellett, de önkritikára is hajlandó – a PB-értékelés után. Végül a Magyar Autonóm Tartomány vezető értelmiségi *Lelkiismeretünk parancsa* címmel levelet küldtek az RMP Központi Vezetőségének, amelyben elítélték a magyarországi ellenforradalmat, és hűséget fogadtak a pártnak.¹⁰

Az RMP vezetői 1956 végén rendkívül veszélyesnek látták a politikai helyzetet. Noha csírájában elnyomták az ellenzéki szervezkedéseket és megmozdulásokat, mégis bizonytalannak ítélték hatalmukat, és veszélyeztetettnek érezték az ideológiailag szocialistának beállított, egységre törekvő nemzetállam-építés folyamatát. Az 1957/70. sz. BM-utasítás olyan átfogó nyomozást indított el, amelynek az volt a célja, hogy minden ellenséges múltú személyt ellenőrzés alá vonjanak, s ha szükséges, elítéljenek. Az ötvenes évek végén tömeges méretű eljárássorozat indult a volt fasiszta pártok vezetői, a szélsőjobboldali elkötelezettségű román nemzetiségű állampolgárok, az 1956 végén felbukkanó rendszerellenes csoportok (köztük sok diák és pedagógus), az etnikai és társadalmi származásuk miatt, illetve politikai és vallási elkötelezettségük okán ellenségesnek tekintett csoportok és a földjeik védelmében fellépő parasztság ellen.

Az RMP Központi Vezetősége és a Belügyminisztérium 1957. februári operatív gyűlésén (62. dokumentum) éppen a felderítő munka hiányosságait és az alkalmazandó módszereket vitatták meg. A nagyszabású gyűlésen a Securitate tartományi csoportfőnökei és a pártbizottságok vezetői körében némi bizonytalanság mutatkozott a párt irányvonalával kapcsolatosan. Sokszor nem értették, miért kéri számon rajtuk a veréseket, mikor az teljesen bevett vizsgálati módszer volt. A gyakorta semmitmondó beszámolókból azért kiderül, hogy a BM-szervek és a helyi pártbizottságok kevéssé informálják egymást, és ami még nagyobb probléma:

¹⁰ Az esetről bővebben a kötet 158. oldalának 23. lábjegyzetében.

az ügynökhálózat, különösen a magyar többségű tartományokban, korántsem olyan jól szervezett és hatékony, mint azt korábban gondolták.

Az ülésen elnöklő Ceaușescu összegzésében kiemelte a brutális fizikai módszerek háttérbe szorításának szükségességét, „a szocialista törvények szellemének betartását” és a finomabb manipulatív eszközök, kompromittáló és zsarolási technikák alkalmazását, hiszen a feladat a bizalom elnyerése: *„A Securitaténak a kémek, az ellenforradalmi elemek és a szabotőrök elleni harcához szüksége van a széles néptömegek támogatására. Sikeres munka csak a munkások, a dolgozó parasztok és az értelmiségiek támogatásával valósítható meg. [...] Aztán a magyarországi eseményekről is le kell vonnunk a tanulságot. Most konkrétan nem az ellenforradalmi cselekedetekre gondolok, hanem arra a tényre, hogyan vált lehetségessé, hogy nemcsak az ellenség gyűlölte meg az állambiztonsági szerveket (ez amúgy természetes dolog), hanem a munkások, parasztok nem kis hányada is ellenük fordult.”*

Az utóbbi évek történeti kutatásai azt bizonyítják, hogy az ország minden társadalmi csoportjára kiterjedő politikai stratégia sikeres volt. Több, támadhatatlannak hitt szellemi tekintélyről derül ki, hogy kapcsolatban állt az állambiztonsági szervekkel. Az egyéni drámákon túl az ember csak elképedni tud: hogyan sikerült Romániában ilyen totálisan ellenőrző államot létrehozni és működtetni? Az 1956-os magyar forradalom szerencsétlen, de hasznos apropóul szolgált a hatalom birtokosainak. Nemcsak felkavarta a megállapodottnak tűnő román társadalom állóvizét, hanem a passzív, de hatalmi szempontból potenciálisan veszélyes elemekre is ráirányította a figyelmet. A dokumentumkötet alapján elképesztően érdekes és hátborzongató világ tárul föl: az ország „körbefigyelte” magát.

A korszak kutatóinak régi problémája, hogy a szocialista tábort mennyire lehet egységesnek tekinteni, illetve az országok működésének hasonlóságai és különbségei alapján milyen tipológiával lehet jellemezni a szovjet érdekszférába tartozó Kelet-Európát. Míg Magyarországot a legvidámabb barakk (ön)képpel szokás jellemezni, addig a kötet alapján Romániát talán a különutas, nemzeti diktatúráként írhatjuk le. A források egy átszerveződő államhatalom mindennapi működését mutatják be. Természetesen még sok a fehér folt, nem egészen pontos a kép, de a kapcsolódási pontok kezdenek kirajzolódni. A kiterjedt kutatómunkát bizonyító jegyzetapparátus, a névmutató és a kronológiai áttekintés együttesen a jelenkortörténeti Románia egyik magyar nyelvű alpművévé avatja a kötetet, amely az idők szavát követve (és a szerzői jogok fontosságát hátrébb sorolva) elektronikus formában teljes egészében ol-

vasható és letölthető a http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf_1851.pdf című honlapról.

Lénárt András

Női emlékek a forradalomról és a megtorlásról*

A történetírók figyelme napjainkban a politikatörténeti analízis helyett egyre gyakrabban fordul a mindennapok története felé. Ennek köszönhetően Magyarországon is mind több olyan mű születik, amely szociológiai-antropológiai módszerekkel közelít egy-egy történelmi jelenséghez, vagy épp mikrotörténeti elemzést ad. Ám a nőkkel, a társadalom e sajátosan elkülönülő „entitásával” mindmáig kevés mű foglalkozik. Nem jelentenek kivételt az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulóján megjelent elemzések, illetve visszaemlékezések, naplók, memoárok sem. Elenyészően csekély azon publikációk száma, amelyek a nők emlékeivel, történeteivel, történelmével, forradalmi szerepével foglalkoznak.

A közbeszédben a történelem-, így a forradalomcsinálás is hagyományosan a férfiaké. 1956 történetében alig jelennek meg az asszonyok. Akikről tudunk, azok vagy bizonyos politikai törekvések következtében szimbólummá nőtt alakok (például Tóth Ilona), vagy azon kevesek közé tartoznak, akik a rendszerváltás után aktív szerepet vállaltak az ötvenhatos szervezetekben, így rendszeresen megjelennek a médiában (például Wittner Mária vagy Sebestyén Mária, a „Hosszú Mari”), esetleg olyan, többnyire értelmiségi nők, akik 1956 politikai férfainak oldalán éltek meg a forradalmat, mint Halda Alíz vagy Maléterné Gyenes Judith. Szerencsére ez a kör tágulni látszik; már arra is akad példa, hogy az eddig névtelen, de a korabeli sajtó által megörökített nő történetét felkutatva megismerhessünk egy női forradalmárt (Sponga Juliannáról, a *Paris Match* 1956. november 10-i számában megjelent, emblematikussá vált fotó szereplőjéről van szó).

Bögre Zsuzsanna is ezen a helyzeten kíván változtatni. *Asszonysorsok. Ötvenhatos élettörténetek elemzése* című tanulmánykötetével arra vállalkozott, hogy a szabadságharc női szereplőinek emlékezetét és élettörténetét bemutassa. A szerző családja is érintett volt a forradalomban; a kötet bevezetőjéből megtudjuk: édesapja nemzetőr volt a falujukban, s még harminc év múltán sem halványult el benne a tehetetlen szégyen,

* Bögre Zsuzsanna: *Asszonysorsok. Ötvenhatos élettörténetek elemzése*. Ráció Kiadó, Budapest, 2006. 252 p.